

Хозирги газеталар Оврупанинг махсули. Ўн олтинчи асрда Венетсияда кенг урф бўлган янгиликларга тўла кўлэзма варакалар («газете»)ни замонавий газеталарнинг илк аждоди дейиш мумкин. Ўша пайтда жахон савдоси маркази бўлган Венетсия газеталари Италия ва Оврупадаги урушлар ва сиёсий хаёт хақида ёзишарди. Ўн еттинчи асрдан бошлаб босма газеталар бутун Оврупа бўйлаб кенг таркалди.

Ислом дунёси биринчи марта газета билан Оврупа давлатларининг Шаркка харбий, иктисодий ва сиёсий жихатдан фаол юришидан сўнг танишди. Оврупаликлардан бу янгиликни биринчи бўлиб расман Усмонли салтанат вилояти саналган Миср қабул қилди. Туркиянинг ўзида эса биринчи мусулмон газеталари ўн тўққизинчи асрнинг ўттизинчи йилларида пайдо бўлди. Уларда султоннинг фармон ва фармойишларигина, шунингдек, саройдаги байрам ва маросимлар ёритилар эди. Етмишинчи йилларга келиб Истанбулнинг ўзида 81 та газета чоп этила бошлади.

Русия мусулмонлари, биринчи навбатда татарлар Яқин Шаркдаги диндошларидан анча олдин Оврупа маърифатининг ютуқлари билан танишишга муваффақ бўлишди. Шунга карамай, Русиядаги илк мусулмон газетаси «Таржимон» 1883 йилдангина нашр этила бошлади ва йигирма йил мобайнида Русияда шундай нашрлар орасида ягона бўлиб турди. Атокли мутафаккир ва маърифатчи Исмоил Гаспирали унинг бош мухаррири эди. Газета узок вақт Русиянинг турк тилидаги ягона нашри бўлиб турди, йигирманчи аср бошларида дунёда сакланиб қолган газеталарнинг энг кексаси эди. «Таржимон» ўттиз беш йил чиқиб турди ва 1918 йил 23 феввалидагина ёпилди. У хафтасига бир-икки марта, мўъжазгина хажмда, озрок нусхада босиларди. Аммо бу кичкина варақларнинг хизмати улкан эди. «Таржимон» таъсири остида Русиянинг турли бурчакларида кўплаб янги мактаблар, хайрия муассасалари очилди, адабий фаолият бошланди.

Гаспирали мохир сўз устаси эди, унинг соддалик, кискалик ва равшанлик билан ажаралиб турувчи ўз услуби бор эди. У ана шу тил ёрдамида мусулмон оламини бирлаштиришни орзу қиларди. Газетани Қирим, Истанбул, Тошкент, Боқу, Қозон ва бошқа жойларда бемалол ўқишарди.

Исмоил Гаспирали ўзи чоп эттираётган газета орқали инглиз мустамлакачиларининг босқинчилик сиёсатини қаттиқ танқид қилди. 1887 йилдан бошлаб «Таржимон»да давомли босилган «Фарогат ўлкаси» воқеий қиссасини билимдон сайёх – «Тошкентлик Мулла Аббос» тахаллуси билан чоп эттирди. Бу сайёх Парижда бўлганида «Инглизларнинг Мисрда на диний, на қариндошлиқ манфаати бор, улар фақат бу мамлакатга босиб олиш илинжида келишган, бунга хайрихошлик кўрсатиб бўлмади», деган эди.